

**ВИСВІТЛЕННЯ ПРОБЛЕМАТИКИ ЛІНГВОАКСІОЛОГІЇ
НА СТОРІНКАХ ЗБІРНИКА НАУКОВИХ ПРАЦЬ
«ЛІНГВІСТИЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ»: АСПЕКТУАЛЬНИЙ ОГЛЯД
(на матеріалі публікацій 2010–2020 років)**

«Лінгвістичні дослідження» – фаховий збірник наукових праць кафедри української мови ХНПУ імені Г. С. Сковороди, що виходить з 1988 року й репрезентує широкий спектр актуальних лінгвістичних проблем: питання лексикології, граматики, текстознавства, дискурсології, лінгвопоетики, лінгвоконцептології, історії мови та ін., висвітлення яких здійснюється в річищі сучасних наукових парадигм. Крім того, видання містить рецензії на книги, хроніки наукових подій.

До актуальних напрямів сучасного мовознавства, проблем якого торкаються автори згаданого вище наукового видання, належать питання лінгвоаксіології – лінгвістичної теорії цінностей, що займається вивченням відображення в мові ціннісних аспектів буття.

Активне дослідження оцінки як основної категорії прагмалінгвістики в період загального “прагматичного буму”, як відомо, передусім пов’язане з науковою діяльністю Н. Арутюнової, О. Вольф, В. Карасика, Т. Маркелової, Й. Стерніна, В. Телії та ін. Виділившись зі спільної радянської школи, українська лінгвістика на новому етапі свого розвитку демонструє специфіку й у досліджуваному напрямі (за Т. Космедою – аксіологічна прагмалінгвістика), оскільки, безумовно, спостерігаємо як національний характер у моделюванні оцінних значень (ОЗ), своєрідність засобів їх вираження, так і специфіку в розвитку наукових пошуків у ракурсі лінгвоаксіології загалом.

Опрацювавши статті наукового збірника «Лінгвістичні дослідження»¹, присвячені питанням моделювання аксіологічних смислів, узагальнимо окремі тенденції аналізу категорії оцінки в українському мовознавстві за останнє десятиліття (2010–2020 рр.).

Репрезентуючи результати проведених досліджень, автори наукових розвідок збірника використовують як і вже усталені

¹ Авторка цієї публікації раніше репрезентувала подібний огляд статей журналу «Мовознавство» (див. Халіман, О. В. (2019). Висвітлення проблематики теорії лінгвоаксіології на сторінках журналу «Мовознавство»: аспектуальний огляд лінгвістичних студій. *Мовознавство*, 5, 58–72) з перспективою цілісного узагальнення здобутків вітчизняної лінгвоаксіології.

в лінгвістиці терміни, пов'язані з категорією оцінки (засіб вираження оцінки / оцінний засіб, оцінна мовна одиниця, оцінне значення, оцінна функція та ін.), так і терміни, що в останні десятиліття поповнили метамову лінгвоаксіології: ціннісна картина світу (М. Мамич), ціннісний концепт (О. Черненко), ціннісний феномен (М. Заборна), позитивна / негативна комунікація (Т. Космеда, В. Сліпецька), оцінний мовленнєвий жанр (Ю. Коваленко), оцінна іграма (О. Халіман), оцінна маніпулема (І. Шкіцька) та ін.

Джерельною базою опублікованих у збірнику лінгвоаксіологічних досліджень стали передусім тексти художнього стилю – твори окремих письменників різних літературних періодів і жанрів: Г. Квітки-Основ'яненка (Ю. Коваленко), М. Куліша (Ю. Невська), І. Жиленко (М. Заборна), В. Бойка (О. Черненко), Ірен Роздобудько (Є. Моштаг, М. Риженко), В. Слапчука (О. Штонь). Об'єктом аналізу була також мова творів дитячої літератури другої половини ХІХ – початку ХХ ст. (І. Підгородецька), постмодерної прози (О. Таран). Ілюстративним матеріалом слугували й публіцистика (Ю. Коваленко, М. Мамич, Л. Федорова), щоденниковий дискурс (І. Сирко) та ін. У фокусі дослідницької уваги перебували матеріали, дібрані з текстів інших мов (В. Сліпецька, Н. Романова).

Учені розмірковують про зв'язок, взаємовплив і взаємодію функційно-прагматичних категорій модальності, оцінки та емпатії. Це антропоцентричні категорії, тобто такі, що, по-перше, виникають у людській свідомості, а по-друге, повністю орієнтовані на людину, її сприймання світу довкола себе, зокрема й інших людей. Суб'єктивність є первинною, найзагальнішою спільною рисою, яка притаманна як модальності, так й оцінці, як евіденціальності, так й емпатії (Невська, 2014: 188).

Емпатія, коментує Ю. Невська, є складником категорії оцінки, отже, модальності. У процесі комунікації мовець відбирає зі свого лексикону засоби вираження емоцій, оптативності, що є підтипами суб'єктивної модальності. Водночас функційно-семантична категорія модальності є вираженням певного погляду, який проявляється і через емпатію. Однак емпатія та її фокус скеровані на інформаційно-пропозитивний, а модальність – на інформаційно-аксіологічний бік зображуваного. Емпатія «відповідає за “конфігуративні” аспекти повідомлюваної інформації, а модальність – за оцінку співвідношення

з дійсністю (об'єктивна модальність) та ставлення адресанта до повідомлюваного (суб'єктивна модальність)» (Невська, 2014: 187).

У цьому огляді зосередимося передусім на лінгвістичних розвідках, присвячених різнорівневим засобам вираження оцінки.

Фонетичний рівень. Обравши як ілюстративний матеріал дослідження лірику І. Франка, Л. Українець звертає увагу на те, як слово черпає свою силу у звуках, що формують додаткові прагматичні особливості, які нашаровуються на значення номінативних і комунікативних одиниць, стаючи їхнім “співзначенням” – “прихованою семою”, “емоційною домінантою значення” (Українець, 2010: 192). Наприклад, у статті продемонстровано, що алітерацію приголосних ([с], [с'], [ж], [ч], [ш]) поет використовує передусім для вираження почуття туги, жалю, порівн.: *Не винен я тому, що сумно співаю, Брати мої! Що слово до слова нескладно складаю – Простіть мені!* (І. Франко) (Українець, 2010: 197). Або ж Л. Українець підтверджує наявну серед дослідників думку про «похмуру символіку звука “у”», наводячи приклади його концентрації, що є тим звуковим акцентом, який налаштовує читача на елегійне сприйняття поезії, навіваючи настрої туги, меланхолії, напр.: *Ой жалю мій, жалю, Гіркий непомалу! Упустив я голубочку Та вже не спіймаю* (І. Франко) (Українець, 2010: 194). Конотації, породжені фонетичними засобами, зауважує названа вище авторка, залишаються одним з винятково ефективних прийомів стилізації мовлення, оскільки здатні на рівні підсвідомості не просто увиразнити текст, а й репрезентувати ідейний задум автора, його найтонші порухи душі, стати домінантною ознакою ідіолекту митця (Українець, 2010: 192).

Лексико-семантичний рівень. Найпоширенішими засобами вираження оцінки є, звісно, лексичні одиниці, дослідження яких висвітлено й на сторінках «Лінгвістичних досліджень». Зокрема, у статті І. Підгородецької репрезентовано «аналіз стилістичних функцій мовних засобів з експліцитно вираженою семантикою естетичної оцінки в художніх текстах дитячої літератури другої половини ХІХ – початку ХХ ст.» (Підгородецька, 2011: 271).

Авторка наводить численні ілюстрації, демонструючи, як прикметники позитивної естетичної оцінної семантики в атрибутивній функції, що є художніми означеннями, разом з означуваним словом відображають в уяві читача естетично марковані образи дійсності,

виражають авторську оцінку, емоції. Досліджувані засоби експлікують оцінку природних і штучних об'єктів, явищ довкілля (*Що ж за пишині маки!* /Марко Вовчок/), зовнішності людини (*Хоч було темно, та для того, щоб заглянути тернові очі та вгадати гарненьке личко*, – не треба багато світла /С. Васильченко/), краси казкових і біблійних персонажів (*блискучі і вродливі янголи* /Б. Грінченко/), абстрактних понять (*пишина врода* /Панас Мирний/). І. Підгородецька засвідчує, що, зокрема, іменник *краса* утворює метафоричні конструкції, експлікуючи такі когнітивні смисли, як *краса – світло, краса – фарба, краса – сила, краса – повітря*, порівн.: *...та славили, що не можна й очима було надивитися, бо сліпила вона* [краса], *як те сонечко племенисте* (Марко Вовчок). Авторка доходить висновку, що описані слова з експліцитним оцінним компонентом значення в мові творів для дітей не лише слугують аксіологічними засобами, а й формують художнє сприйняття краси (Підгородецька, 2011: 173).

Функціонування оцінних засобів демонструє свою специфіку й у сучасній газетно-журнальній періодиці. Наприклад, Л. Федорова описує закономірності формування оцінного компонента значення в ад'єктивних метафорах мас-медійних текстів. Аналіз засвідчив перевагу в досліджуваному ілюстративному матеріалі аксіологічно маркованих ад'єктивних метафор. Названа вище дослідниця з'ясовує особливості співвідношення «оцінка – метафора», описуючи, як функціують у процесі метафоризації оцінні слова, як метафоричні вислови набувають ОЗ та які існують закономірності його утворення (Федорова, 2013).

Засвідчено, що оцінний зміст публіцистичних метафор з якісними прикметниками в їхньому складі часто не збігається з оцінним змістом вихідних висловів, порівн.: *...якими прийомами користується велика народна політична артистка, аби будь-що перемогти на виборах* (СВ, 2006, № 12). Крім того, змінювати оцінний знак можуть тільки прикметники позитивної оцінки (ПО). Помічено, коли в складі метафори іменник є оцінним, то якісний прикметник підсилює оцінну сему означуваного, тобто найчастіше слугує інтенсифікатором (напр., *гостра криза*) (Федорова, 2013: 220).

Л. Федорова робить висновок про особливості формування оцінки в метафоричних висловах з відносними прикметниками: 1) їхнє ОЗ може залежати від іменника, що вже містить оцінку; у цьому разі

прикметник підсилює ОЗ означуваного (напр., *інформаційний силос, поствиборча депресія*; 2) ОЗ несуть самі прикметники, а взяті окремо іменники не мають ОЗ: *кризовий менеджер, клишонога й косорука влада* (Федорова, 2013: 221).

Присвійні прикметники, як засвідчує аналіз, метафоризуються дуже рідко, а їхнє ОЗ часто залежить від означуваного іменника, порівн: *кучмівські регалії, мерський престол* та ін. (Федорова, 2013: 222).

Як найбільш активні в процесі метафоризації в сучасній публіцистиці відзначено відносні прикметники. Знак оцінки прикметникових метафор залежить від природи метафоричного суб'єкта і його властивостей у їх співвідношенні з нормою (Федорова, 2013).

Фразеологічний підрівень. Увага дослідників спрямована й на фразеологічні одиниці (ФО) – як позитивнооцінні, так і негативнооцінні засоби. Характеризуючи маніпулятивну стратегію позитиву як «стратегію зміни поведінки, емоційно-психічного чи ментального стану співрозмовника шляхом повідомлення йому приємної інформації» (Шкіцька, 2013: 231), І. Шкіцька визначає фразеологізми як невід'ємний її атрибут, що реалізується в тактиках підвищення значущості співрозмовника (ПО співрозмовника, вираження прихильності до нього), солідаризації (демонстрування спільного з об'єктом впливу), позитивної самопрезентації (Там само).

У межах реалізації тактики підвищення значущості співрозмовника названа вище дослідниця виокремлює функціонування фразеологізмів: а) у складі компліментарних висловлювань (*золоті руки, підкласти плече*); б) у складі висловлювань, що виражають позитивне ставлення до співрозмовника (ФО, що маркують відданість */передеру горло, у вогонь ладен скопити й под./*, передають інтенсивні позитивні почуття */баньки більма засліпили, голова пішла обертом/*); в) як супровід маніпулятивно спрямованих позитивнооцінних експресивів (Шкіцька, 2013: 232–233).

Зокрема, І. Шкіцька зафіксувала численні фразеологізми, за допомогою яких мовець дає перебільшену ПО комунікативному партнерові (*дістане з-під землі, полізе чорту на роги, переверне гори*), напр.: – *Доручимо це діло Шпаченкові*, – [запропонував Данило.] – *Андрій і чорта з пекла на налигачі приведе*, – [похвалив шурина] (Т. Микитин) (Шкіцька, 2013: 237).

Дослідниця аргументовано засвідчила, що фразеологізми є невід'ємним атрибутом маніпулятивного дискурсу позитиву й притаманні ситуаціям, у яких мовець послуговується тактиками підвищення значущості співрозмовника, солідарності, позитивної самопрезентації. Основними функціями ФО в маніпулятивних контекстах позитиву постають «зближення з комунікативним партнером, створення позитивної тональності спілкування, маркування перебільшеною позитивної оцінки» (Шкіцька, 2013: 237).

У фокусі уваги мовознавців також перебувають паремії-прокляття як найбільш давні й типові засоби вираження негативних емоцій, що властиві українській і російській ментальності. Матеріалом дослідження В. Сліпецької слугувала повість М. Гоголя «Вечори на хуторі біля Диканьки» та її переклад українською мовою (Сліпецька, 2012).

Авторка проілюструвала, як негативна оцінка (НО) виражається прокляттями, що мають насамперед форму мовленнєвого жанру погрози, однак часто репрезентуються жартівливими намірами (напр., позбавити чоловічої зачіски як символу козацького роду /оселедця/), наприклад: *Если ты мне когда-нибудь покажешься в хате или хоть только под окнами, то слушай, Петро: ей-богу, пропадут черные усы, да и оселедец твой <...>, не будь я Терентий Корж, если он не распрощается с твоею макушей!* (Сліпецька, 2012: 266).

В авторській вибірці зафіксовано російськомовні прокляття та їхні україномовні еквіваленти, у яких мовець є одночасно й суб'єктом, й об'єктом НО як наслідку вербалізації негативних емоцій, наприклад: *Враг Эх, хват! Вот бог убей меня на этом месте...; От бий мене сила божя! Хай мене сила божя поб'є!* У таких пареміях-прокляттях, коментує В. Сліпецька, репрезентовано схильність мовної особистості суб'єктивно виражати негативні емоції, пропускаючи їх через особистісне «Я» (Сліпецька, 2012: 266).

Виявом НО як наслідку негативних емоцій у досліджуваних лінгвокультурах на лексико-семантичному рівні є використання слів, що йменують нечисту силу як вияв найвищої НО, зокрема це *диявол, чорт, біс, сатана, чортовщина* чи *чортів діти, чортяче насіння, диявольське плем'я* й под. Жінка, як свідчать персонажі М. Гоголя, – джерело бісівського начала, наприклад: *Господи, боже мой, за что такая напасть на нас грешных! и так много всякой дряни на свете, а ты еще и жинок наплодил!* (Сліпецька, 2012: 266–267).

Авторка публікації робить висновок, що прокляття, які українці активно використовували в мовленні ще наприкінці ХІХ ст, «були виразними мовними засобами репрезентації НО, давали змогу нейтралізувати вияв незадоволення, обурення, гніву, люти, агресії, тобто негативних емоцій і їхнього наслідку загалом» (Сліпецька, 2012: 267). Натомість у ХХ ст. ця мовна формула майже зникла з мовлення українців. Її змінила брутальна, лайлива лексика, мат.

Фразеологічна система, як і мовна загалом, на сучасному етапі відзначається динамікою. Досліджуючи мовні особливості постмодерної прози, О. Таран відзначає її насиченість субстандартною фразеологією, що засвідчує процес неофразеологізації, у якому неофразема передає ціннісно-сміслові відношення суб'єкта пізнання (персонального, колективного) до потенційно актуальної з погляду комунікативної прагматики інформації (Таран, 2011: 36).

У статті описано частотну в досліджуваних художніх текстах фразеотематичну групу 'Наркотики', яку на підставі аналізу художніх творів названа вище авторка структурувала на такі підгрупи: наркотичні речовини (*цілюще зілля*), стадії наркотичної залежності (*підсісти на голку, сидіти на голці*), наркотична залежність від певного виду наркотиків (*бути на колесах*), процес уживання наркотиків (*ковтати колеса, добивати дран*), наркотична ейфорія (*накриває хвиля, ловити вторяки* – отримувати повторне відчуття ейфорії від тієї ж самої дози наркотичного чи психотропного засобу, інколи внаслідок уживання алкогольних напоїв) (Таран, 2011: 36). Описані ФО як елементи аргю наркоманів і складники філософії їхнього буття є позитивно конотованими. Усе, що руйнує систему цінностей наркомана, у його мовній свідомості отримує НО, яка закріплюється в мовленні мікросоціуму: *зіпсувати (зламати, зірвати) кайф, злізти з голки* (Таран, 2011: 37).

Як засвідчив аналіз, після переходу фразем з аргю наркоманів у мовлення відкритих соціальних груп вони зберігають експресію, часто ядро значення й оцінні конотації, які становлять його периферію, а тому частотність їх уживання в різних типах дискурсу засвідчує "наркотизацію" мовної свідомості суспільства як один зі складників загальної тенденції до стилістичного зниження мовлення (Таран, 2011: 39).

Словотвірний рівень. Дослідження Я. Старченко присвячене аналізу словотворчих засобів моделювання оцінних інновацій

у сучасних жаргонах української мови (молодіжному, наркоманському, комп'ютерному, музичному, журналістському, злочинницькому) від середини 80-х років ХХ ст. до сьогодні, які названа вище дослідниця номінує дериватами оцінно-розмірного порівняння (Старченко, 2016: 87). Виокремленні в статті групи відособових і відпредметових дериватів демонструють значну різницю як у процесах словотворення, так і в їхніх результатах, що авторка аргументовано проілюструвала.

Словотворчі засоби, приєднуючись до твірних основ на позначення осіб, переважно формують семантику розмірного порівняння в бік збільшення-зростання ознаки, закладеної у твірній основі: *чувак* → *чувачелло* – ‘неабиякий чувак, не такий, як усі, чувак’; *чмо* → *чмуридло* – ‘неабияке чмо’. Аналіз засвідчив, що всі відособові деривати позначають оцінку особи, названої твірною основою; при цьому всі новотвори виражають більшу міру ознаки від закладеної у твірній основі (Старченко, 2016: 99).

Серед відпредметових дериватів Я. Старченко виокремлює низку номенів, що з'явилися не внаслідок словотвірних операцій, а шляхом семантичних перенесень, тому належать до семантичної номінації (*сніжок, сонечко, серденько* тощо /на позначення пігулок у жаргоні наркоманів/). Відповідно їм наявні в них форманти – *-ок, -к(о), -еньк(о)* – не є носіями семантики оцінно-розмірного порівняння. Інші новотвори належать до словотвірної номінації – утворюються за допомогою формантів оцінно-розмірного порівняння: *бакс* – ‘долар’ → *баксик* – ‘зменшено-пестливе до бакс’, *бакс* → *баксюк* – ‘зверхньо-зневажливе до бакс’ (Старченко, 2016: 89).

Окремі деривати, утворені за допомогою словотворчих засобів, що в українській мові мають семантику оцінно-розмірного порівняння (*-ик, -очк(а), -ок, -юк, -чик*), набувають інших відтінків значення і виконують інші функції, тому їхню семантику Я. Старченко кваліфікує як псевдооцінну й псевдорозмірну (наприклад, власна назва казкового героя *Буратіно* є мотиватором до деривата *буратінчики* – ‘біг на прямих ногах’ чи ‘прямі ноги під час бігу’, використовувану лише у формі множини). Такі утворення виникли не для вираження семантики оцінки (суб'єктивного ставлення) чи розміру. Їхнє призначення – заповнити лакуну в жаргонономінації, що демонструє ожаргонювання наявних у мові одиниць (Старченко, 2016: 89).

Морфологічний рівень. Намагаючись посилити впливовий ефект, комуніканти, як зауважує О. Мокляк, удаються до використання низки морфологічних засобів, зокрема й до гри ними (Мокляк, 2017: 91). Згадана вище дослідниця зосереджується на характеристичці участі морфологічних одиниць як засобів посилення впливової функції афектонімів.

По-перше, особливою емоційною виразністю позначені апелювати, що створюють невідповідність між родом використаного іменника й статтю позначуваної особи: а) іменники чол. роду для звертання до жінки (*Ну, ніжний хлопчику, Цілую Вас у лобик і очки; Напишишь, Івасику!* /П. Тичина до Л. Папарук/); б) афектоніми з формальними ознаками жін. роду для звертання до чоловіка (*– Милий мій, моя рибонько!* /Л. Нечуй-Левицький/). Подібні звертання насамперед відображають грайливий тон спілкування, можуть виражати позитивне ставлення, а також жартівливу характеристику особи (Мокляк, 2017: 92–93).

По-друге, дослідниця зафіксувала й гру числовими формами – застосування форми множини у звертаннях до одного адресата, що забезпечує моделювання м'якого гумористичного забарвлення: *Не знаю, звідки взялось оце, але називає так цілою фразою «Коти (чогось у множині) мої малі, але дуже кохані»* (з інтернет-ресурсів) (Мокляк, 2017: 93).

Також О. Мокляк характеризує особливості вживання субстантивованих прикметникових форм, зокрема гру родовими (*Мій золотий!* /П. Тичина до Л. Папарук/; *А мене мій називає малесенький (і саме в чоловічому роді)* /з інтернет-ресурсів/) й числовими формами (*Добрі мої!* /В. Стефанік до О. Кобилянської/), моделювання компаративних і суперлативних форм, використання нестягнених форм прикметників (Мокляк, 2017: 93–95).

У статті схарактеризовано функціонування субстантивованих займенників *мій, моя*, що їх авторка характеризує як типові в комунікації представників слов'янських народів, причиною чого є емоційність, ліризм слов'ян, схильність до інтимізації спілкування. Моделювання мовної гри забезпечує використання номінації середнього роду *мое*, а також афектонімів *наш, наша, наше* (*Обіймаю і цілую тебе дуже-дуже-дуже, Наша* /О. Гончар до В. Гончар/) (Мокляк, 2017: 95), що виражають любов і прихильність до адресата кількох осіб, зазвичай членів сім'ї, моделюють позитивне емоційно-оцінне ставлення.

Низку робіт О. Халіман присвячено граматиці оцінки – аналізу граматичних (морфологічних) одиниць як засобів вираження аксіологічних смислів. Публікації висвітлюють окремі аспекти дисертаційного дослідження авторки (2020 р.), виконаного на кафедрі української мови під керівництвом проф. Т. Космеди. У наукових розвідках висвітлено специфіку граматичних форм числа (Халіман, 2019а), часу (минулого (Халіман, 2012), теперішнього (Халіман, 2018), майбутнього (Халіман, 2017)), інфінітивних форм (Халіман, 2019b) у фокусі лінгвоаксіології². У результаті дослідження особливостей комунікативної взаємодії в типових ситуаціях міжособистісного спілкування, маркованих оцінною тональністю, у зазначених розвідках описано механізми моделювання оцінки як вторинної функції морфологічних одиниць. В основі моделювання оцінних граматичних ігрем, засвідчує О. Халіман, – процеси транспозиції граматичних форм, креативного формотворення, що сприяє метафоризації граматичного значення, створення граматичних контрастів, цілеспрямоване варіювання форм, розширення граматичних можливостей граматичних форм завдяки своєрідній сполучуваності та ін.

Синтаксичний рівень. Продовжуючи низку досліджень, присвячених преференційним висловленням, П. Ткач звертає увагу на прагматичний аспект їх функціонування – вираження осуду. Їхня іллокутивна мета – негативна реакція мовця на певну ситуацію або на дії його співрозмовників, що виявляється в їх порівнянні із ситуацією-еталоном, якій і віддається перевага (Ткач, 2010: 141). Засуджуючи поведінку слухача або іншої особи, мовець пропонує своє бачення правильної, унормованої поведінки, порівн.: *...Краще горілку пити, ніж у **такій** партії бути* (О. Корнійчук); *3 жидами, вірними своїми слугами, укупі зневажають віру православну, заводять унію. А пани, **замість того щоб** припинить себе і свою челядь, лютують на народ* (І. Карпенко-Карий). На основі проведеного аналізу дослідниця дійшла висновку, що норма, ситуація-еталон, на яку в преференційних висловленнях-осудах орієнтується мовець, може й збігатися із суспільним уявленням, однак «найчастіше відповідає індивідуальним ціннісним системам» (Ткач, 2010: 139).

² Результати дослідження узагальнено в Халіман, О. В. (2019). *Грамматика оцінки: морфологічні категорії української мови*. Харків: Майдан.

Окремі публікації збірника, присвячені засобам вираження аксіологічних смислів, виконано на матеріалі іноземних мов. Зокрема, Н. Романова фокусує дослідницьку увагу на еліптичних реченнях як одиницях вербалізації емоцій на синтаксичному рівні в німецькій мові. У проаналізованому оповіданні Б. Рейман “Die Geschwister” названа вище авторка виокремила два різновиди досліджуваних конструкцій: без головних та без другорядних членів речення.

У статті продемонстровано, що функції еліпсисів корелюють з авторським та персонажним мовленням, забарвленим суб’єктивною оцінкою: парадигма емоцій авторки обмежена негативними, персонажів – негативними, позитивними, нейтральними переживаннями (Романова, 2020: 105). Аналіз ілюстративного матеріалу дав підстави класифікувати емоції персонажів на три групи: негативні (несхвалення, розчарування, жалкування, зневага, смуток, нудьга, образа, невдоволення, страх, хвилювання (відносно помірне та інтенсивне), роздратування, нетерпіння, гнів, несправедливість, провина, антипатія, осуд, агресивність, душевний біль (метафорично гіркота), позитивні (інтерес, радість, подив, закоханість, ніжність, бажання, любов, сором, симпатія, каяття), нейтральні (безтурботність, спокій), при цьому деякі з-поміж негативних (хвилювання) і позитивних (любов) емоцій характеризуються найвищим ступенем вияву. Критерієм такого поділу слугувала модальність переживання персонажа в рамках предметної ситуації (Романова, 2020: 113).

Дослідження мовної реалізації категорії оцінки ґрунтується на системних зв’язках з іншими галузями лінгвістики. Аналіз оцінних засобів, описаний у статтях збірника «Лінгвістичні дослідження», спроектовано на здобутки інших лінгвістичних напрямів: лінгвоконцептології (О. Черненко), комунікавної лінгвістики (Т. Космеда, В. Сліпецька, І. Шкіцька), лінгвістичної генології (Ю. Коваленко) та ін.

Як відомо, серед актуальних завдань сучасного мовознавства – інтерпретація прагматичних феноменів мови, дослідження комунікативних стратегій і тактик, що їх активно використовують з метою відповідного мовленнєвого впливу (Сліпецька, 2011: 236). Тому аналіз оцінних одиниць набуває нової інтерпретації в сучасних наукових розвідках, спрямованих на їх дослідження з огляду на тип дискурсу, мовленнєвого жанру й под., про що фрагментарно вже йшлося вище.

Зокрема, Т. Космеда описує роль дискурсивних слів у моделюванні позитивної тональності для покращення комунікації, досягнення взаєморозуміння. У фокусі уваги дослідниці – статусно орієнтовані дискурси (інституційна комунікація), зокрема особливості комунікативних стратегій і тактик лікарів у спілкуванні з пацієнтами (Космеда, 2011).

Ліжвані лікарем слова на зразок *добре, прекрасно, чудово* (Пацієнт: *Відразу перед очима біла пляма. Лікар: Добре. А не сльозилися очі?*), наголошує Т. Космеда, недоречно характеризувати як форми вираження ПО, оскільки в цьому разі необхідно проаналізувати комунікативну ситуацію, яку слід оцінювати з огляду на постулати лінгвопрагматики. Лікар в аспекті стратегії оптимізації діалогу використовує тактику позитивного оцінювання, що властива етапам опитування та об'єктивного обстеження. Зазначені слова авторка кваліфікує як слова-оцінки, що не містять денотативно-сигніфікативного компонента значення, а лише прагматичний компонент.

Слова на зразок *добре, чудово, гаразд, прекрасно* відіграють роль дискурсивних, що в досліджуваних контекстах утрачають денотативно-сигніфікативне значення і слугують засобами зв'язності дискурсу, зокрема забезпечують створення його позитивної тональності. Первинна частиномовна приналежність слів у цьому разі «нівелюється, нейтралізується. Активізується зовсім інша функція – стверджувати, схвалювати, налаштувати на позитив, його очікування, зняття стану тривоги, бентежності, встановлення довірливих стосунків і под.» (Космеда, 2011: 218). Наведені в статті приклади засвідчують, що ситуація, яка не мала б бути схваленою, позначається позитивно-оцінною лексемою. Звичайно, ці смисли нейтралізовано, у цьому разі *добре* є синонімом “приймаю до відома”.

Здійснений аналіз дав змогу Т. Космеді виокремити такі функції дискурсивних слів *добре, гаразд, чудово, прекрасно, так* і под., як: 1) створення позитивної комунікативної тональності; 2) виникнення довірливої, інтимної атмосфери з налаштуванням на позитив; 3) сигнал для зняття тривоги, страху, негативних передчуттів і под.; 4) сигнал-вказівка, що мовець фіксує особливу увагу на сказаному; 5) сигнал для переключення розмови на інший об'єкт (Космеда, 2011: 219–220). Ознайомлення з такими функціями наведених слів, як наголошує названа вище дослідниця, має бути внесено в курс ділового

мовлення під час їх професійної підготовки фахівців відповідної професії.

Негативну комунікацію, як уже згадувалося, формує, наприклад, застосування проклять, особливості функціонування яких в українській, російській і англійській лінгвокультурах описала В. Сліпецька (Сліпецька, 2011). Проведений аналіз дав змогу названій вище дослідниці дійти висновку, що «якщо в російській та англійській лінгвокультурах ключовими словами прокльонів є звертання до потойбічних сил, то в українській лінгвокультурі, окрім того, залучають і слова на омовлення докільля – предметів побуту чи господарської діяльності, зокрема і назв свійських тварин, комах, що ще раз указує на домінування в ментальності українців концептів зі сфери господарської діяльності» (Сліпецька, 2011: 240).

У сучасній лінгвістиці актуальною є проблема дослідження *оцінних мовленнєвих жанрів*, зокрема увагу мовознавців привертає мовленнєвий жанр осуду в аспекті вираження НО.

Осуд, як узагальнює в результаті проведеного дослідження Ю. Коваленко, інкорпорує мовленнєву реалізацію оцінки та вираження негативних емоцій мовця (Коваленко, 2017: 180–181). Він є специфічним мовленнєвим жанром, що характеризується певними параметрами: «комунікативна мета – надання певної оцінки діям, явищам та процесам; загальний комунікативний смисл – негативне, несхвальне ставлення до кого-, чого-небудь»; диктумний зміст містить такі елементи, як звертання до адресата, зазначення вчинків, що викликали осуд, НО, власне осуд, вираження негативних емоцій, вимога змінити поведінку; «адресант осуду – особа, що має статус, досвід, вік, авторитет, повноваження та виявляє зацікавленість проблемою; прямим адресатом є особа чи установа, чії дії викликали осуд адресанта; непрямий адресат – аудиторія читачів, слухачів або глядачів; чинники комунікативного минулого та комунікативного майбутнього виражають ретроспективний погляд на дії, що викликали осуд та інтенцію змінити ці дії у майбутньому; жанрова тональність агресивна, іноді маніпулятивна; основними засобами мовної реалізації осуду є лексичні одиниці з негативно-емоційною конотацією та висловлення з оцінними елементами» (Коваленко, 2017: 181). В інших публікаціях збірника «Лінгвістичні дослідження» Ю. Коваленко проєктує

зроблені теоретичні узагальнення щодо мовленнєвого жанру осуду на матеріал масмедійного дискурсу різних періодів.

Досліджуючи функціонування аксіологічно маркованих оцінних засобів у конкретних комунікативних ситуаціях, мовленнєвих актах, сучасні мовознавці звертають увагу на особливості як іллокутивного впливу мовців, так перлокутивного ефекту. Наприклад, І. Шкіцька, роботи якої вже було згадано вище, описує типи реакцій на позитивнооцінні висловлювання:

– висвітлює способи побудови іронічних висловлювань і специфіку їх мовної репрезентації як відповідь на маніпулятивну тактику позитиву (підвищення значимості співрозмовника). Для вербалізації іронії слугують засоби фонетичного, лексичного, морфологічного та синтаксичного рівнів, а також засоби створення іронії на рівні тексту (Шкіцька, 2018);

– характеризує вербальний вияв скромності в реакціях на позитивнооцінні маніпулеми – мовні засоби й причини самоприниження, способи спростувань позитивнооцінних висловлювань, типи реакцій із применшенням своїх заслуг (Шкіцька, 2016).

Отже, як засвідчує опрацювання наукових розвідок, опублікованих у науковому збірнику «Лінгвістичні дослідження» впродовж 2010–2020 рр., вітчизняна лінгвоаксіологія демонструє багатогранність обраних аспектів висвітлення, що забезпечують як національна специфіка засобів вираження оцінних смислів, так і мультидисциплінарність сучасної лінгвістики, яка дає змогу науковцям висвітлювати нові грані обраних для аналізу аспектів.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Коваленко, Ю. В.** (2017). Вербалізація осуду як мовленнєвого жанру. *Лінгвістичні дослідження*, 46, 174–182. <http://doi.org/10.5281/zenodo.1048791>.
2. **Космеда, Т. А.** (2011). Позитивна тональність комунікації як чинник взаєморозуміння: роль дискурсивних слів. *Лінгвістичні дослідження*, 32, 216–221.
3. **Мокляк, О. І.** (2017). Морфологічні засоби посилення впливового ефекту афектонімів. *Лінгвістичні дослідження*, 45, 91–96. <https://doi.org/10.5281/zenodo.814422>.
4. **Невська, Ю. В.** (2014). Модальність, оцінка, евіденціальність, емпатія: проблема визначення (на матеріалі епістолярію М. Куліша). *Лінгвістичні дослідження*, 37, 185–192.
5. **Підгородецька, І. Ю.** (2011). Стилiстичні функції лексичних одиниць із семантикою естетичного оцінювання в мові творів дитячої літератури другої половини XIX – початку XX ст. *Лінгвістичні дослідження*, 31, 170–173.
6. **Романова, Н. В.** (2020). Еліптичні речення як засіб вираження емоцій (на матеріалі оповідання Б. Рейман “Die Geschwister”). *Лінгвістичні дослідження*, 53, 105–116. <https://doi.org/10.34142/23127546.2020.53.10>.

7. **Сліпецька, В. Д.** (2011). Прокляття як засіб репрезентації негативної комунікації. *Лінгвістичні дослідження*, 32, 236–240.
8. **Сліпецька, В. Д.** (2012). Засоби вираження негативної оцінки та негативних емоцій в українській та російській лінгвокультурах (на матеріалі повісті М. Гоголя «Вечори на хуторі біля Диканьки» та її україномовного перекладу). *Лінгвістичні дослідження*, 34, 261–268.
9. **Старченко, Я. С.** (2016). Інноваційні деривати на позначення оцінки в сучасних українських жаргонах. *Лінгвістичні дослідження*, 42, 85–91. <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.48997>.
10. **Таран, О. С.** (2011). Ціннісний аспект субстандартної фразеології (на матеріалі української постмодерної прози). *Лінгвістичні дослідження*, 32, 35–41.
11. **Ткач, П. Б.** (2010). Комунікативна організація преференційних висловлень із семантикою осуду. *Лінгвістичні дослідження*, 29, 138–141.
12. **Українець, Л. Ф.** (2010). Експлікація конотаційних властивостей звуків у поетичній мові І. Франка. *Лінгвістичні дослідження*, 30, 191–200.
13. **Федорова, Л. М.** (2013). Особливості формування оцінки в ад'єктивних метафорах газетно-журнальної періодики. *Лінгвістичні дослідження*, 36, 218–222.
14. **Халіман, О. В.** (2012). Граматичне значення минулого часу як засіб вираження оцінки в художньому стилі. *Лінгвістичні дослідження*, 34, 80–85.
15. **Халіман, О. В.** (2017). Граматичне значення майбутнього часу як засіб вираження оцінки в сучасній українській мові. *Лінгвістичні дослідження*, 46, 86–91.
16. **Халіман, О. В.** (2019a). Граматичне значення однини: моделювання оцінних смислів. *Лінгвістичні дослідження*, 51, 71–83. <https://doi.org/10.34142/23127546.2019.51.08>.
17. **Халіман, О. В.** (2019b). Розвиток ідей С. Дорошенка для становлення граматики оцінки. Інфінітив в аспекті лінгвоаксіології. *Лінгвістичні дослідження*, 50, 142–150. <https://doi.org/10.34142/23127546.2019.50.18>.
18. **Халіман, О. В.** (2018). Транспозиція особових дієслівних форм теперішнього часу як механізм породження оцінних значень. *Лінгвістичні дослідження*, 47, 175–179.
19. **Шкіцька, І. Ю.** (2016). Вербальний вияв скромності в реакціях на позитивно оцінні маніпулеми. *Лінгвістичні дослідження*, 44, 144–152. <http://doi.org/10.5281/zenodo.165098>.
20. **Шкіцька, І. Ю.** (2013). Роль фразеологізмів у ситуація здійснення маніпулятивного впливу. *Лінгвістичні дослідження*, 36, 231–237.
21. **Шкіцька, І. Ю.** (2018). Способи та засоби вербалізації іронії в маніпулятивному дискурсі позитиву. *Лінгвістичні дослідження*, 47, 213–221. <http://doi.org/10.5281/zenodo.1204269>.

REFERENCES

1. **Kovalenko, Yu. V.** (2017). Verbalizatsiia osudu yak movlennievoho zhanru [Verbalization of condemnation as a speech genre]. *Linhvistychni doslidzhennia – Linguistic research*, 46, 174–182 [in Ukrainian]. <http://doi.org/10.5281/zenodo.1048791>.
2. **Kosmeda, T. A.** (2011).pozytyvna tonalnist komunikatsii yak chynnyk vzaiemorozuminnia:rol dyskuryvnykh sliv [Positive tone of communication as a factor of mutual understanding: the role of discursive words]. *Linhvistychni doslidzhennia – Linguistic research*, 32, 216–221 [in Ukrainian].
3. **Mokliak, O. I.** (2017). Morfolohichni zasoby posylnnia vplyvovoho efektu afektonimiv [Morphological means of enhancing the influential effect of affectonyms]. *Linhvistychni doslidzhennia – Linguistic research*, 45, 91–96. <https://doi.org/10.5281/zenodo.814422> [in Ukrainian].
4. **Nevska, Iu. V.** (2014). Modalnist, otsinka, evidentsialnist, empatiia: problema vyznachennia (na materialii epistolariiu M. Kulisha) [Modality, evaluation, evidence, empathy: the problem of definition (based on the epistolary of M. Kulish)]. *Linhvistychni doslidzhennia – Linguistic research*, 37, 185–192 [in Ukrainian].

5. **Pidhorodetska, I. Iu.** (2011). Stylistychni funktsii leksychnykh odynyts iz semantikoju estetychnoho otsiniuvannia v movi tvoriv dytiachoi literatury drugoi polovyny XIX – pochatku XX st. [Stylistic functions of lexical units with the semantics of aesthetic evaluation in the language of children's literature of the second half of the XIX – early XX centuries]. *Linhvistychni doslidzhennia – Linguistic research*, 31, 170–173 [in Ukrainian].
6. **Romanova, N. V.** (2020). Eliptychni rechennia yak zasib vyrazhennia emotsii (na materialii opovidannia B. Reiman «Die Geschwister») [Elliptical sentences as a means of expressing emotions (based on the story by B. Reiman «Die Geschwister»)]. *Linhvistychni doslidzhennia – Linguistic research*, 53, 105–116. <https://doi.org/10.34142/23127546.2020.53.10> [in Ukrainian].
7. **Slipetska, V. D.** (2011). Prokliattia yak zasib reprezentatsii nehatyvnoi komunikatsii [Curse as a means of representing negative communication]. *Linhvistychni doslidzhennia – Linguistic research*, 32, 236–240 [in Ukrainian].
8. **Slipetska, V. D.** (2012). Zasoby vyrazhennia nehatyvnoi otsinky ta nehatyvnykh emotsii v ukrainskii ta rosiiskii linhvokulturakh (na materialii povosti M. Hoholia «Vechoria na khutori bilia Dykanky» ta yii ukrainomovnoho perekladu) [Means of expressing negative evaluation and negative emotions in Ukrainian and Russian linguistic cultures (based on M. Gogol's novel «Evenings on a farm near Dykan-ka» and its Ukrainian translation)]. *Linhvistychni doslidzhennia – Linguistic research*, 34, 261–268 [in Ukrainian].
9. **Starchenko, Ia. S.** (2016). Innovatsiini deryvaty na poznachennia otsinky v suchasnykh ukrainskykh zharhonakh [Innovative derivatives to denote evaluation in modern Ukrainian jargon]. *Linhvistychni doslidzhennia – Linguistic research*, 42, 85–91. <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.48997> [in Ukrainian].
10. **Taran, O. S.** (2011). Tsinnisnyi aspekt substandartnoi frazeolohii (na materialii ukrainskoi postmodernoï prozy) [Value aspect of substandard phraseology (based on Ukrainian postmodern prose)]. *Linhvistychni doslidzhennia – Linguistic research*, 32, 35–41 [in Ukrainian].
11. **Taran, O. S.** (2011). Tsinnisnyi aspekt substandartnoi frazeolohii (na materialii ukrainskoi postmodernoï prozy) [Value aspect of substandard phraseology (based on Ukrainian postmodern prose)]. *Linhvistychni doslidzhennia – Linguistic research*, 29, 138–141 [in Ukrainian].
12. **Ukrainets, L. F.** (2010). Eksplikatsiia konotatsiinykh vlastyvostei zvukiv u poetychnii movi I. Franka [Explication of connotative properties of sounds in I. Franko's poetic language]. *Linhvistychni doslidzhennia – Linguistic research*, 30, 191–200 [in Ukrainian].
13. **Ukrainets, L. F.** (2010). Eksplikatsiia konotatsiinykh vlastyvostei zvukiv u poetychnii movi I. Franka [Peculiarities of evaluation formation in adjectival metaphors of newspaper and magazine periodicals]. *Linhvistychni doslidzhennia – Linguistic research*, 36, 218–222 [in Ukrainian].
14. **Khaliman, O. V.** (2012). Hramatychno znachennia mynuloho chasu yak zasib vyrazhennia otsinky v khudozhnomu styli [The grammatical meaning of the past tense as a means of expressing evaluation in an artistic style]. *Linhvistychni doslidzhennia – Linguistic research*, 34, 80–85 [in Ukrainian].
15. **Khaliman, O. V.** (2017). Hramatychno znachennia maibutnoho chasu yak zasib vyrazhennia otsinky v suchasniï ukrainskii movi [Grammatical meaning of the future tense as a means of expressing evaluation in the modern Ukrainian language]. *Linhvistychni doslidzhennia – Linguistic research*, 46, 86–91 [in Ukrainian].
16. **Khaliman, O. V.** (2017). Hramatychno znachennia maibutnoho chasu yak zasib vyrazhennia otsinky v suchasniï ukrainskii movi [Grammatical meaning of the singular: modeling of evaluative meanings]. *Linhvistychni doslidzhennia – Linguistic research*, 51, 71–83. <https://doi.org/10.34142/23127546.2019.51.08> [in Ukrainian].
17. **Khaliman, O. V.** (2019b). Rozvytok idei S. Doroshenka dlia stanovlennia hramatyky otsinky. [Infinity v aspekti linhvoaksiolohii

Development of S. Doroshenko's ideas for the formation of the grammar of evaluation. In-finitive in the aspect of linguoaxiology]. *Linhvistychni doslidzhennia – Linguistic research*, 50, 142–150. <https://doi.org/10.34142/23127546.2019.50.18> [in Ukrainian]. 18. **Khaliman, O. V.** (2019b). Rozvytok idei S. Doroshenka dlia stanovlennia hramatyky otsinky. Infinity v aspekti lingoaksiologii [Transposition of personal verb forms of the present tense as a mechanism for generating evaluative meanings]. *Linhvistychni doslidzhennia – Linguistic research*, 47, 175–179 [in Ukrainian]. 19. **Shkitska, I. Iu.** (2016). Verbalnyi vyiv skromnosti v reaktsiakh na pozytyvnootsinni manipulemy [Verbal expression of modesty in reactions to positive evaluations]. *Linhvistychni doslidzhennia – Linguistic research*, 44, 144–152. <http://doi.org/10.5281/zenodo.165098> [in Ukrainian]. 20. **Shkitska, I. Iu.** (2013). Rol frazeolohizmiv u sytuatsii zdiisnennia manipulyatyvnoho vplyvu The role of phraseology in the situation of manipulative influence [The role of phraseology in the situation of manipulative influence]. *Linhvistychni doslidzhennia – Linguistic research*, 36, 231–237 [in Ukrainian]. 21. **Shkitska, I. Iu.** (2018). Sposoby ta zasoby verbalizatsii ironii v manipulyatyvnom u dyskursi pozytyvu [Ways and means of verbalizing irony in the manipulative discourse of the positive]. *Linhvistychni doslidzhennia – Linguistic research*, 47, 213–221. <http://doi.org/10.5281/zenodo.1204269> [in Ukrainian].

Халіман Оксана Володимирівна – доктор філологічних наук, доцент кафедри української мови, Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди; вул. Валентинівська, 2, Харків, 61168, Україна.

Tel.: +38-066-55-903-66

E-mail: khaliman_oksana@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0001-6952-0627>

Khaliman Oksana Volodymyrivna – Doctor of Philological Sciences, Associate Professor at the Department of Ukrainian Language, H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University; 2 Valentynivska Str., Kharkiv, 61168, Ukraine.

Надійшла до редакції 15 березня 2021 року

CITATION

ДСТУ 8302:2015: Халіман О. В. Висвітлення проблематики лінгвоаксіології на сторінках збірника наукових праць «Лінгвістичні дослідження»: аспектуальний огляд (на матеріалі публікацій 2010–2020 років). *Лінгвістичні дослідження*: зб. наук. пр. Харк. нац. пед. ун-ту імені Г. С. Сковороди. Харків, 2021. Вип. 54. Ч. II. С. 257–273. DOI: 10.34142/23127546.2021.54.2.23

APA: Халіман, О. В. (2021). Висвітлення проблематики лінгвоаксіології на сторінках збірника наукових праць «Лінгвістичні дослідження»: аспектуальний огляд (на матеріалі публікацій 2010–2020 років). *Лінгвістичні дослідження*, 54 (II), 257–273. DOI: 10.34142/23127546.2021.54.2.23